

TURYSTYKA PRZYRODNICZA, EKOTURYSTYKA I TURYSTYKA ZRÓWNOWAŻONA – PROBLEMY KLASYFIKACYJNE

Paweł Adamski*, Szymon Ciapala**

Abstrakt

Cel. Usystematyzowanie relacji pomiędzy trzema tytułowymi pojęciami – turystyką przyrodniczą, ekoturystyką i turystyką zrównoważoną.

Metoda. Dokonano przeglądu występujących w literaturze definicji tytułowych pojęć. Na tej podstawie wyróżniono podstawowe, stosowane przez badaczy grupy kryteriów definicyjnych, co umożliwiło wyznaczenie trzech osi przestrzeni optymalizacyjnej: (i) oś stopnia poszanowania środowiska przez turystę, (ii) oś stopnia naturalności odwiedzanego terenu oraz (iii) oś poziomu przyrodniczych zainteresowań turysty. Za pomocą położenia, w stworzonej przez osie przestrzeni optymalizacyjnej zdefiniowano pojęcia „ekoturystyki”, „turystyki przyrodniczej” oraz poziom poszanowania środowiska turystyki zrównoważonej.

Wyniki. Ustalono, że źródłem występujących w literaturze przedmiotu niekonsekwencji w definiowaniu turystyki przyrodniczej i ekoturystyki jest stosowanie różnych, nie zawsze przystających do siebie kryteriów. Kryteria te, w dużej części, odpowiadają odmiennym osiom zaproponowanej przestrzeni optymalizacyjnej dla usług turystycznych, w której wyróżniono trójwymiarowe obszary odpowiadające rozpatrywanym pojęciom. Obszary te do pewnego stopnia pokrywają się, wskutek czego przy definiowaniu ich wzajemnej relacji nie można zastosować podejścia dysjunktywnego. Niektóre formy turystyki przyrodniczej spełniają kryteria ekoturystyki, a inne nie. Z kolei nie wszystkie formy turystyki spełniające kryteria „ekoturystyki” mogą być uznawane za turystykę przyrodniczą.

Ograniczenia badań i wnioski. Podstawowym ograniczeniem jest zawężenie wnioskowania do trzech kryteriów oraz brak metodyki pozwalającej na ilościowe oszacowanie poziomu realizacji analizowanych kryteriów.

Implikacje praktyczne. Zaproponowane podejście do analizowanych form turystyki może być pomocne przy tworzeniu dokumentów planistycznych dla obszarów chronionych (np. PZO Natura 2000), gdyż zmniejsza ryzyko nieporozumień związanych z różną interpretacją preferowanych form turystyki.

Oryginalność pracy. Praca prezentuje nową, oryginalną metodę klasyfikacji form turystyki opartych na walorach przyrodniczych, kojarzonych z turystyką przyrodniczą.

Rodzaj pracy: metodyczno-przeglądowa.

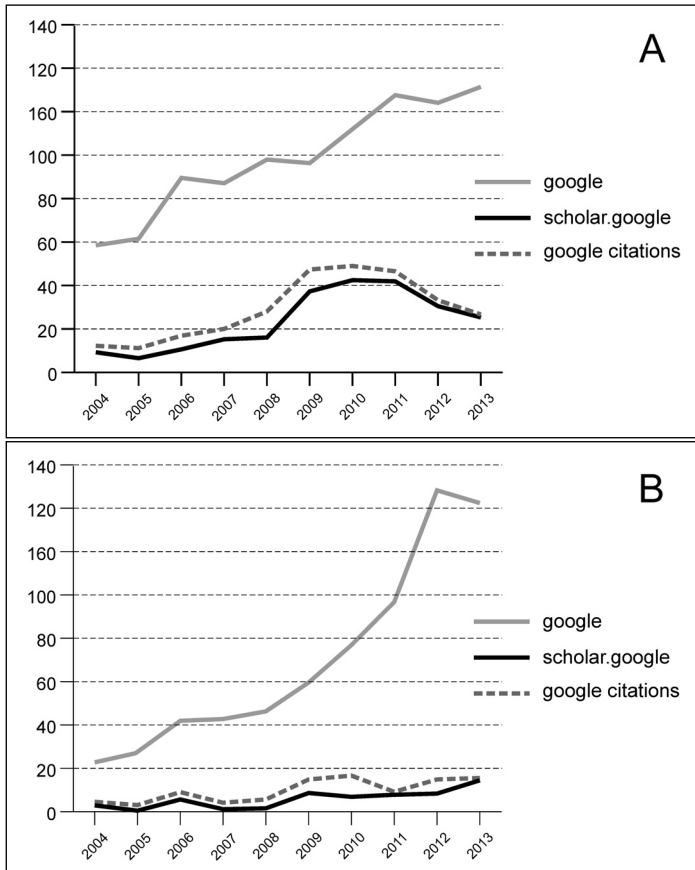
Słowa kluczowe: turystyka przyrodnicza, turystyka zrównoważona, ekoturystyka, modele optymalizacyjne.

* Dr, Instytut Ochrony Przyrody Polskiej Akademii Nauk; e-mail: adamski@iop.krakow.pl .

** Dr, Akademia Wychowania Fizycznego im Bronisława Czecha w Krakowie, Wydział Turystyki i Rekreacji, Katedra Nauk o Środowisku Przyrodniczym, Zakład Ekologii; e-mail: szymon.ciapala@awf.krakow.pl .

Wprowadzenie

Turystyka to dynamicznie rozwijający się sektor usług, który bardzo szybko przyjmuje innowacje i przyczynia się do ożywienia społeczno-gospodarczego. Z prognoz Światowej Organizacji Turystyki (*United Nations World Tourism Organisation*) i Światowej Rady Podróży i Turystyki (*World Travel and Tourism Council*) wynika, że w kolejnych latach wielkość ruchu

Ryc. 1. Liczba unikatowych stron (bez crosslinkowania) zawierających słowa „ekoturystyka” (A) oraz frazy „turystyka przyrodnicza” (B) wyszukiwanych przez narzędzia „Google” w ciągu ostatniej dekady

Fig. 1. Number of unique webpages including the word “ekoturystyka” (translation from Polish “ecotourism”) (A) and the phrase “turystyka przyrodnicza” (translation from Polish “Wildlife tourism”) (B) in Google search engines during the past decade.

Źródło: Opracowanie własne – macierz częstości wystąpień w latach uzyskano na postawie wygenerowanych zapytań, wykres sporządzono w programie MS Excel.

Source: Own elaboration – Frequency matrix was obtained with advanced Google querrys, the chart was prepared with MS Excel.

turystycznego na świecie ulegnie znacznemu wzrostowi [<http://www.unwto.org/facts/eng/vision.htm>]. Jednocześnie w krajach rozwiniętych coraz większą wagę przykładają się do kwestii ochrony środowiska naturalnego, co wiąże się także z wysokim poziomem zainteresowania przyrodą oraz turystyką opartą na środowisku naturalnym. Jednym z przejawów tej sytuacji jest rosnąca w branży turystycznej popularność stosowania pojęć „ekoturystyki” oraz „turystyki przyrodniczej” (ryc. 1).

Niestety, nawet w literaturze naukowej obydwu wspomnianym wyżej terminom – w zależności od przyjętego punktu widzenia – badacze nadają różne znaczenia, traktując je niekiedy nawet jako synonimy, co może prowadzić do nieporozumień. Z tego powodu wskazane wydaje się uporządkowanie nomenklatury w tym zakresie.

W niniejszej pracy, na podstawie przeglądu literatury przedmiotu, podjęto próbę uporządkowania kryteriów, jakie stosowane są w definiowaniu omawianych pojęć. Ponieważ odnoszą się one często do różnych elementów produktu turystycznego, takich jak oczekiwania turysty (z jednej strony) i sposób realizacji usług (z drugiej strony), zaproponowano koncepcję nowego podejścia do opisu wzajemnych relacji pomiędzy „ekoturystyką” a „turystyką przyrodniczą”. Bierze ona pod uwagę nie tyle zgodność z zaproponowaną definicją, ile stopień realizacji trzech elementów opisujących relację pomiędzy usługą turystyczną a środowiskiem naturalnym. Są to: stopień zainteresowania turystów przyrodą, ich stosunek do środowiska naturalnego oraz miejsce realizacji usługi (konsumpcji produktu turystycznego). W ten sposób wyznaczono trójwymiarową przestrzeń optymalizacyjną, w której wydzielano obszary odpowiadające omawianym pojęciom.

Przegląd stosowanych definicji

Poważnym problemem w dyskusji na temat relacji pomiędzy turystyką przyrodniczą a ekoturystyką jest utożsamianie tych pojęć w dużej części literatury przedmiotu, szczególnie polskojęzycznej [Ziółkowski 2006, s. 225; Pakulska i inni 2010, s. 178; Butowski 2013, s. 7-8]. Jednak większość badaczy inaczej definiuje ekoturystykę [Zaręba 2008, s. 48-50] i turystykę przyrodniczą [Higginbottom 2004, s. 2; Miedzińska 2008, s. 16; Kowalczyk i in. 2010, s. 78]. Spośród polskich autorów wiarygodną próbę rozgraniczenia obu omawianych pojęć podjęła A. Machnik, która twierdzi, że o ile ekoturystyka zakłada zachowanie naturalnych walorów przyrodniczych oraz kulturowych danego regionu, o tyle turystyka przyrodnicza, „bazując na walorach i zasobach przyrodniczych nie wymaga ani od organizatora, ani od uczestnika, aż takiego zaangażowania” [Machnik 2013, s. 150-151]. Aby zatem przejść do rozważań dotyczących relacji pomiędzy omawianymi pojęciami, dokonano przeglądu ich definicji występujących w piśmiennictwie.

Na początku wskazane jest przybliżenie szerszego terminu, jakim jest „turystyka zrównoważona”, z którą ekoturystyka bywa utożsamiana [Wallace, Pierce 1996, s. 848-849]. Terminem tym opisuje się implementację do rynku usług turystycznych założeń koncepcji rozwoju zrównoważonego [Nieżgoda 2008, s. 84]. Według Federacji Parków Narodowych i Rezerwatów Przyrody Europy (EFNNP) turystyka zrównoważona „to każda forma rozwoju zagospodarowania turystycznego i aktywności turystycznej, która podtrzymuje ekologiczną, społeczną i ekonomiczną integralność terenów, a także zachowuje dla przyszłych pokoleń, w niezmiennym stanie, zasoby naturalne i kulturowe tych obszarów” [Gałązka 2009, s. 124]. Inną definicją turystyki zrównoważonej jest uznanie jej za zjawisko, w którym działania turystów nie tylko w żaden sposób nie powodują degradacji odwiedzanego środowiska, ale przynoszą korzyści zarówno turystom, jak również lokalnym mieszkańcom [Durydiwka, Kowalczyk, Kulczyk 2010, s. 33].

Turystyka zrównoważona jest zatem bardzo szerokim terminem, obejmującym swoim zakresem różne formy turystyki, pod warunkiem, że są one realizowane zgodnie z zasadami zrównoważonego rozwoju. Musi ona zatem uwzględniać wymogi zachowania równowagi pomiędzy trzema filarami rozwoju zrównoważonego: rozwojem ekonomicznym, trwałym użytkowaniem zasobów przyrodniczych oraz poszanowaniem wartości społecznych i kulturowych [DeSimone, Popoff 2000, s. 15-19]. Turystyka zrównoważona jest więc przyjazna środowisku przyrodniczemu (ma na celu minimalizowanie negatywnego wpływu rozwoju turystyki na środowisko), społecznościom lokalnym, turystom, jak również działającym na rynku turystycznym usługodawcom. Dbając o poszanowanie interesów wszystkich wymienionych stron, turystyka zrównoważona podtrzymuje ekologiczną, społeczną i ekonomiczną integralność terenów.

Ekoturystyka jest zwykle traktowana, jako bardziej restrykcyjne podejście do turystyki zrównoważonej, ze względu na przykładanie większej wagi do ochrony środowiska. Wielu badaczy – np. D. Zaręba [2008, s. 50], A. Niezgoda [2008, s. 84] czy E.H. Huijbens [2009, s. 12] – uznaje ekoturystykę za rdzeń koncepcji turystyki zrównoważonej. Podobnie pojęcie ekoturystyki rozumiane jest w Deklaracji o Ekoturystyce z Quebecu [2002]¹. Ekoturystyka bowiem dąży nie tylko do ograniczenia negatywnego wpływu na przyrodę, ale także posuwa się dalej, zajmując się promocją ochrony przyrody i przyjmując charakter edukacyjny.

Niektórzy autorzy [Brightsmith i in. 2008, s. 2832-842; Tomazos, Butler 2009, s. 196-200; Wearing 2001, s. 88-89] podkreślają, że ekoturystyka może stanowić istotne wsparcie dla ochrony przyrody, gdyż część jej uczestników może podejmować lub włączać się w konkretne działania ochronne. Tego

¹ <http://www.gdrc.org/uem/eco-tour/quebec-declaration.pdf> (15-10-2015).

typu aktywność podejmują bardzo często członkowie organizacji ekologicznych. Zwykle też posiadają większy zasób wiedzy, niekiedy wręcz w zakresie eksperckim, na temat ekologii i ochrony przyrody. W anglojęzycznym piśmiennictwie ten radykalny rodzaj ekoturystyki określane jest jako „*voluntree ecotourism*” [Gray, Campbell 2007, s. 464]. W przypadku turystyki zrównoważonej podstawą definiowania jest zatem efekt wywierany na środowisko przyrodnicze oraz dziedzictwo kulturowe regionu [Wilczak 2004, s. 288].

Z kolei „ekoturystyka” definiowana jest jako bardziej restrykcyjna forma turystyki zrównoważonej, w której najwyższy priorytet przypisuje się zachowaniu walorów przyrodniczych, zaś kwestie ekonomiczne i społeczne mają znaczenie drugorzędne. Dobrym przykładem omawianego podejścia jest definicja ekoturystyki sformułowana przez G. Rączkowskiego, według którego „ekoturystyka to zjawisko przestrzenne, polegające na takim użytkowaniu i zagospodarowaniu turystycznym środowiska przyrodniczego, aby zapewnione było utrzymanie równowagi w systemach ekologicznych. Należy więc założyć rozwój takich form użytkowych, które nie zakłócają sprawności funkcjonowania przyrody. Podstawowe programy użytkowe regionów turystycznych powinny sprowadzać się do obsługi odpowiednich, wynikających z uwarunkowań przyrodniczych, form turystyki” [cyt. za: Płocka 2009, s. 11]. Warto zauważyć, że w niektórych definicjach ekoturystyki [Zaręba 2008, s. 49; Niezgoda 2008, s. 8], czy też w cytowanej już wcześniej Deklaracji o Ekoturystyce z Quebecu [2002], silnie podkreśla się także duże znaczenie komponentu kulturowego, uważanego przez niektórych autorów za niemal tak samo ważny, jak środowisko przyrodnicze [Machnik 2013, s. 150].

Inną formą turystyki podkreślającą znaczenie środowiska przyrodniczego jest turystyka przyrodnicza. Jednak tym, co odróżnia ją od innych form turystyki i rekreacji, jest przede wszystkim przedmiot zainteresowania uprawiających ją osób. Niektórzy autorzy definiują ją bardzo podobnie jak ekoturystykę, co może utrudniać rozdzielenie obu pojęć [Pakulska i inni 2010, s. 178; Butowski 2013, s. 7]. Zbieżność ta wynika głównie z podkreślanego przez R.K. Dowlinga i A.D. Fennella [2003, s. 2] faktu, że turystyka przyrodnicza uprawiana jest najczęściej na terenach o wybitnych walorach naturalnych, w związku z czym duży nacisk przy jej organizacji kładzie się na minimalizowanie negatywnego oddziaływania na środowisko. Jednak zdecydowana większość autorów podejmujących tematykę turystyki przyrodniczej przy jej definiowaniu główny nacisk kładzie na oczekiwania turysty, zainteresowanego przede wszystkim kontaktem z walorami przyrodniczymi [Miedzińska, 2008, s. 10; Higginbottom 2004, s. 2; Krzymowska-Kostrowicka 1995; Machnik 2013, s. 150-151]. Według A. Krzymowskiej-Kostrowickiej, turystyka przyrodnicza jest rozumiana jako „celowa podróż do obszarów przyrodniczo cennych w celach poznawczych, inspirujących i samorealizacyjnych, nienaruszająca integralności

i bogactwa oraz bioróżnorodności odwiedzanych geosystemów (krajobra-zów)” [Krzymowska-Kostrowicka 1995, s. 71]. Zaś A. Dudek i A. Kowal-czyk jeszcze silniej podkreślają poznawczy charakter tej formy aktywności pisząc: „Zanim rozpoczniemy podróż wiemy, że jej głównym celem będzie poznawanie przyrody, nie przy okazji ale przede wszystkim. Wybierając się na wycieczkę przyrodniczą w Tatry będziemy oglądać, rozpoznawać i fo-tografować florę muraw nawapiennych, a nie wspinać się po wapiennych turniach przy okazji, od czasu do czasu, zwracając uwagę na otaczającą nas przyrodę” [Dudek, Kowalczyk 2003, s. 118].

Szerszą definicję – szczególnie jeśli chodzi o ingerencję człowieka w przyrodę – przedstawia H. Goddwin, według którego turystyka przyrod-nicza „obejmuje wszystkie formy turystyki – turystykę masową, turystykę przygodową, ekoturystykę², które są uprawiane ze względu na obecność wa-lorów przyrodniczych w nienaruszonej lub tylko częściowo naruszonej po-staci” [Goddwin 1996, s. 287]. Tym samym tropem podążają K. Higginbot-tom [2004, s. 2] oraz A. Machnik [2013, s. 150], zwracając jednak uwagę, że turystyka przyrodnicza może być uprawiana nie tylko na terenach natural-nych, ale także silnie przekształconych lub całkowicie sztucznych – jak np. farmy pokazowe, ogrody botaniczne itp.

Bardzo podobnie traktują turystykę przyrodniczą J. Kamieniecka i B. Wójcik [2010, s. 31], uznając za najbardziej adekwatną definicję A. Dudek i A. Kowalczyka [2003, s. 120], dla których jest to „uprawianie wybranych form turystyki związanej ściśle z wykorzystaniem wybranego szczególnego elementu z przyrodniczych zasobów czy walorów turystycznych”.

W przytoczonych wyżej opracowaniach zakładano, że turystyka przy-rodnicza spełnia kryteria ekoturystyki lub przynajmniej turystyki zrówno-ważonej. Jednak cześć autorów rozszerza pojęcie turystyki przyrodniczej także na pewne formy rekreacji eksploatującej środowisko naturalne, takie jak na przykład łowiectwo, wędkarstwo i różne formy zbieractwa [Bauer, Herr, 2004, s. 57-79; Higginbottom 2004, s. 3-4].

Rozpartując kwestię turystyki przyrodniczej, nie sposób pominąć działania, które mimo silnego związku z naturalnymi wartościami przy-rodniczymi mają bardzo ograniczony aspekt poznawczy. Są to formy ak-tywności preferowane przez osoby, które pomimo braku wiedzy przyrod-niczej (czy potrzeby jej zdobycia) doceniają kontakt z przyrodą z przy-czyn czysto emocjonalnych [Łabuz 2004, s. 287-288; Adamski 2002, s. 220-221]. Nie można jednak potraktować tych działań jako turystyki przyrodniczej ze względu na inny niż poznawczy motyw „przebywania w przyrodzie”.

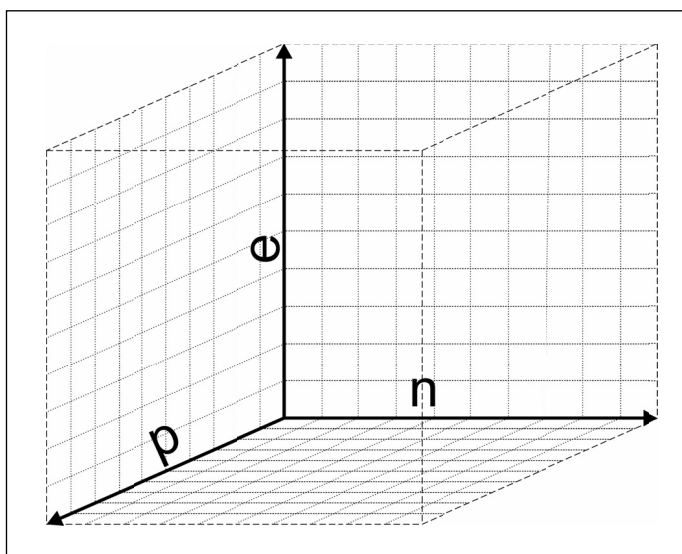
² Warto podkreślić, że w zdaniu tym cytowany autor używa określenia „ekoturystyka” (ang. *ecotourism*) w znaczeniu nie tylko niesprecyzowanym, ale wręcz niezupełnie zbieżnym z definicją i cechami omówionymi przezeń na stronach 280-282 cytowanego artykułu.

Metodyka

Przedstawiony powyżej przegląd występujących w literaturze przedmiotu definicji ekoturystyki i turystyki przyrodniczej wskazuje, że przy definiowaniu tych pojęć używano różnych kryteriów, co utrudnia – a w niektórych przypadkach wręcz uniemożliwia – ich porównywanie, a konsekwencji usystematyzowanie. Okoliczność ta powinna być zatem uwzględniona przy wszelkich próbach ich definiowania oraz określania wzajemnych relacji. Można w tym celu wykorzystać podejście stanowiące rozwinięcie koncepcji B. Piontek [2000, s. 345-347], oparte na tzw. wielokątach zależności i stabilizacji, które zakłada wyznaczanie obszaru optymalizacji ograniczonego „biegunami” odzwierciedlającymi skrajne podejścia [Piontek 2000, s. 345-347]. Obszar taki może być następnie dzielony na wielokąty opisujące poszczególne podejścia optymalizacyjne [Kołodko 1993, s. 47-52]. Koncepcja ta obarczona jest jednak pewną słabością metodologiczną, wynikającą z trudności w interpretacji przedstawionych na dwuwymiarowej płaszczyźnie zjawisk opisywanych przez więcej zmiennych [Sanse 2005, s. 2-3].

Z tego powodu proponujemy, aby kwestie turystyki przyrodniczej rozpatrywać w trójwymiarowej przestrzeni optymalizacyjnej, w której wyznaczono następujące wektory [Sanse 2005, s. 13-15; Luengeber 1969, s. 11-19]:

- wektor poszanowania środowiska (p) – w którym wysokie wartości oznaczają niski poziom negatywnego oddziaływania na środowisko;

Ryc. 2. Proponowana trójwymiarowa przestrzeń optymalizacyjna

Fig. 2. Proposed 3-dimensional space of optimisation

Źródło: Opracowanie własne. / **Source:** Own elaboration.

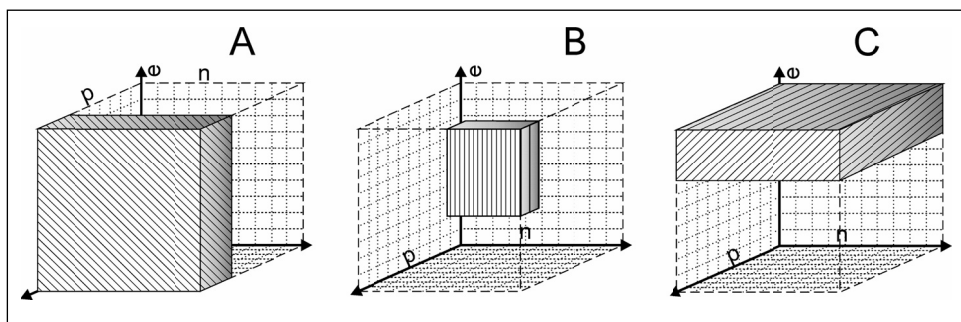
- wektor zainteresowań edukacyjnych (e) – w którym najwyższe wartości przypisywane są usługom i produktom turystycznym, jako realizującym w największym stopniu elementy poznawcze związane ze środowiskiem naturalnym;
- wektor stopnia naturalności środowiska (n) – w którym wysokie wartości oznaczają realizowanie usług turystycznych w warunkach najmniej przekształconego środowiska przyrodniczego, zaś niskie wartości – w warunkach antropogenicznych³.

W omawianej sytuacji każdą formę aktywności turystycznej można postrzekać jako punkt w wyznaczonej przestrzeni optymalizacyjnej, opisany trzema współrzędnymi: p – poszanowanie, n – naturalność, e – edukacja (ryc. 2).

Wyniki

W wyznaczonej przez przedstawione wyżej osie przestrzeni optymalizacyjnej starano się zdelimitować obszary odpowiadające rozpatrywanym w poprzednich rozdziałach definicjom: „turystyki przyrodniczej”, „ekoturystyki” i „turystyki zrównoważonej”.

Do turystyki zrównoważonej zaliczamy zatem usługi o wysokich wartościach (p), zaś stopień naturalności (n) oraz edukacji (e) nie mają kluczowego znaczenia (ryc. 3a). Z kolei ekoturystyka, jako bardziej restrykcyjna forma turystyki zrównoważonej [Zaręba 2008, s. 5; Niezgodna 2008, s. 84], będzie charakteryzować się wyższym poziomem poszanowania oraz naturalności (ryc. 3b).

Ryc. 3. Różne formy turystyki w opisanej wcześniej przestrzeni optymalizacyjnej:

A – turystyka zrównoważona, B – ekoturystyka C – turystyka przyrodnicza

Fig. 3. Position of different forms of tourism in the above defined optimisation space:

A – Sustainable tourism, B – Ecotourism, C – Wildlife tourism.

Źródło: Opracowanie własne. / **Source:** Own elaboration.

³ W przypadku turystyki skierowanej na elementy przyrodnicze niska naturalność oznacza np. usługi związane z ogrodami zoologicznymi, farmami motyli itp.

Z kolei dla turystyki przyrodniczej podstawowym kryterium wyróżniającym jest zainteresowanie uczestników poznaniem natury [Dudek, Kowalczyk 2003, s. 118; Higginbottom 2004, s. 2; Machnik 2013, s. 150-151]. W analizowanej omawianej przestrzeni optymalizacyjnej wyznacznikiem tej aktywności będą zatem wysokie wartości na wektorze edukacji (e). Na pozostałych osiach przestrzeni optymalizacyjnej turystyka przyrodnicza obejmuje bardzo duży zakres wartości. Wynika to z możliwości jej uprawiania zarówno na terenach o wysokiej naturalności [Dowling, Fennell 2003, s. 2], jak i silnie przekształconych przez człowieka [Machnik 2013, s. 150-151; Higginbottom 2004, s. 2; Goddwin 1996, s. 287], co skutkuje szerokim zakresem wartości na osi (n). Z kolei fakt, że część definicji zalicza do turystyki przyrodniczej także formy rekreacji związane z eksploatacją zasobów środowiska [Bauer, Herr, 2004, s. 57-60; Bauer, Giles 2002, s. 2; Szczęściak 2011, s. 99-100] powoduje, że obszar zajmowany przez turystykę przyrodniczą w rozpatrywanej przestrzeni optymalizacyjnej rozszerza się w kierunku niskich wartości osi poszanowania (p) (ryc. 3c).

Dyskusja

Przedstawiony powyżej przegląd literatury wskazuje, że w piśmiennictwie turystycznym występują poważne nieścisłości w kwestii rozróżnienia pomiędzy ekoturystyką a turystyką przyrodniczą [Ziółkowski 2006, s. 225; Pakulska i inni 2010, s. 178; Butowski 2013, s. 7-8]. Wynikają one, w dużej mierze, ze stosowania różnych kryteriów wyróżniających. W tej sytuacji, w zależności od przyjętego kryterium, te same formy aktywności mogą zostać zakwalifikowane do jednej lub kilku grup.

Należy przychylić się do poglądu, że rodzaj uprawianej turystyki determinowany jest głównie przez cel wyjazdu [Goddwin 1996, s. 287; Higginbottom 2004, s. 2]. Ta sama trasa wycieczki może posłużyć albo za miejsce do uprawiania turystyki krajoznawczej – jeśli nadrzędnym celem będzie podziwianie widoków, albo turystyki przyrodniczej – jeśli głównym celem będzie obserwowanie i uczenie się przyrody. Jednak nawet przyznanie priorytetu celowi wyjazdu nie upoważnia do całkowitej rezygnacji z innych kryteriów (np. poziomu oddziaływania na środowisko), które są elementem wyróżniającym niektóre z form turystyki przyrodniczej [Higginbottom 2004, s. 1; Kamińska, Wójcik 2010, s. 31]. Podejście takie przyjął m.in. M. Mehmetoglu [2007, s. 653-655], który za podstawę swoich badań nad turystyką związaną z przyrodą przyjął motywacje turystów oraz podejmowaną przez nich aktywność. Niestety, zaproponowany przez niego podział na trzy podstawowe typy aktywnościowo-motywacyjne [Mehmetoglu 2007, s. 658] (I – kulturowo-rozrywkowy, II – skierowany na przyrodę, III – bierny) wydaje się zbyt uproszczony. Istnienie, nawet znaczącej, części wspólnej dla obu tych typów

aktywności nie stanowi wystarczającej przesłanki do ich utożsamiania. Jak już bowiem wspomniano, znaczna część aktywności zaliczanych do turystyki przyrodniczej nie spełnia kryteriów ekoturystyki. Przykładem może być przyrodnicza turystyka eksploatacyjna – głównie łowiectwo czy wędkarstwo [Bauer i Herr 2005, s. 57-79]. Mimo że niekiedy te formy rekreacji nie wywierają niekorzystnego wpływu na środowisko, a znane są także przypadki ich dodatniego wpływu na zachowanie walorów przyrodniczych [Gordon 2003 s. 82-98; Ciapała i inni 2014, s. 57-58], to jednak generalnie uważane są one za negatywnie oddziałujące na środowisko przyrodnicze [Noss 1997, s. 180-189; Coughley, Gynn 1995, s. 353-372], a w skrajnych wypadkach za stanowiące istotny czynnik zagrożenia populacji [Coughley, Gynn 1995, s. 361-369]. Zatem w omawianej przestrzeni optymalizacyjnej lokowałyby się one w obszarze o niskich wartościach wektora poszanowania, a więc niepełniającym kryteriów nie tylko ekoturystyki, ale nawet turystyki zrównoważonej.

Należy również pamiętać, że turystyka przyrodnicza-eksploatacyjna bywa niekiedy prowadzona na sztucznych łowiskach [Bauer, Giles 2002, s. 2] lub jej celem są specjalnie sprowadzane gatunki obce [Szczęściak 2011, s. 99-100]. Takie działania w omawianej przestrzeni optymalizacyjnej lokują się w obszarze niskiej naturalności. Specyficzne położenie w opisanej przestrzeni optymalizacyjnej mają natomiast usługi związane z ogrodami zoologicznymi i botanicznymi. Spełniają one bardzo ważną rolę poznawczą i edukacyjną, charakteryzując się przy tym niskim stopniem negatywnego oddziaływania na środowisko, ale jednocześnie prowadzone są na terenach o bardzo niskim stopniu naturalności. W podobnym miejscu należy ulokować rekreację prowadzoną np. na tzw. farmach motyli [Baker 1997, s. 273-286], przy czym w tym przypadku poziom naturalności jest wyższy niż ten, który cechuje typowe ogrody zoologiczne.

Dodatkowym problemem, który utrudnia dyskusje terminologiczne oraz klasyfikowanie różnych form turystyki, jest występowanie (zarówno w literaturze przedmiotu, jak i języku potocznym, a zwłaszcza w tekstach publicystycznych czy ofertach usług, które pominięto w analizach zaprezentowanych w tym artykule) wielu innych określeń opisujących turystykę zależną od środowiska przyrodniczego. Na przykład w polskich publikacjach popularnonaukowych stosuje się często określenie „turystyka ekologiczna”, określając w ten sposób związaną ze środowiskiem przyrodniczym wolonturystykę⁴ (ang. *ecological voluntree tourism*). Podobnie wygląda kwestia definiowania pojawiającego się niekiedy, szczególnie w starszych publikacjach, terminu „zielona turystyka” (ang. *green tourism*) [Goddwin 1996, s. 280]. Często używa się tego określenia wymiennie z „ekoturystyką” [Ziółkowski

---

⁴ Wolonturystyka, czyli połączenie wyjazdów wypoczynkowych z pracą ochotniczą, np. podczas przenoszenia płazów czy liczenia zwierząt.

2006, s. 225] lub „turystyką zrównoważoną” [Hadzik, Hadzik 2008, s. 292], podczas gdy „zielona turystyka” określała formę turystyki wrażliwej na środowisko przyrodnicze i koncentrowała się wokół jego ochrony [Jones 1987, s. 354-356].

Przyjęcie optymalizacyjnego podejścia do kwestii turystyki przyrodniczej może być użyteczne w procesach zarządzania turystyką na obszarach uznawanych za przyrodniczo cenne. W opracowywanych dla nich dokumentach planisycznych często pojawiają się bowiem zapisy o konieczności rozwoju turystyki przyrodniczej, jednak bez ścisłego zdefiniowania mogą być one różnie interpretowane. Pomijanie niejednorodnego pod względem rozpatrywanych wektorów charakteru turystyki przyrodniczej może prowadzić do poważnych nieporozumień – takich jak zakładanie, że jest ona zawsze korzystna dla środowiska [Kamieniecka, Wójcik 2010, s. 31], co w efekcie może prowadzić do zaniedbania przeciwdziałania negatywnym skutkom niektórych jej form [Higghbottom 2004, s. 1].

Zaproponowana w pracy trójwymiarowa przestrzeń optymalizacyjna nie pozwala na precyzyjne umocowanie wszystkich wymienianych w związku z turystyką przyrodniczą form aktywności. W celu bardziej precyzyjnego opisu turystyki ekologicznej, alternatywnej czy opartej na dziedzictwie należałoby wprowadzić dodatkowe wymiary, takie jak: poszanowanie dziedzictwa kulturowego (k), motywacja turysty (m), liczebność grup (l) oraz wiele innych. Z punktu widzenia procesów optymalizacji przestrzennej jest to oczywiście wykonalne [Reiss 1993, s. 18-21; Luengeber 1969, s. 21], jednak może stwarzać problemy interpretacyjne.

Przykłady trudności związanych z zastosowaniem zaproponowanego podejścia widać na przykładzie ekoturystyki. Część badaczy zajmujących się problematyką rozwoju zrównoważonego w turystyce zwraca uwagę na problemy związane z obiektywnymi, porównywalnymi wskaźnikami zrównoważenia [Burton 1998, s. 130-134; Ladkin 2000, s. 61; McCool i in. 2001; s. 124-131]. Właśnie ze względu na nieprzystawalność parametrów dotyczących różnych elementów rozwoju S.F. McCool i in. [2001, s. 129] skłaniają się do uznania koncepcji turystyki zrównoważonej, za „cel fikcyjny”, niemożliwy do rzeczywistego osiągnięcia, dzieląc tym samym zdanie R. Butlera [1998, s. 16], że na skutek braku obiektywnych kryteriów pojęcie „zrównoważenia” pozbawione jest rzeczywistej wartości informacyjnej. Jednak w nowszych opracowaniach znaleźć można szereg propozycji zobiektywizowanych wskaźników [Bartelmus 2003, s. 70-79; Parris, Kates 2005, s. 562-578; White i in. 2006, s. 7-10]. Ich przegląd oraz jak dotąd najdalej posuniętą próbę formalizacji przedstawili J.I.P. Fernandez i M.S. Rivero [2009, s. 282-284], którzy w serii testów o charakterze walidacyjnym wykazali, że stosowane miary zrównoważenia turystyki, pomimo swoich ograniczeń, są źródłem obiektywnych i powtarzalnych informacji [Fernandez, Rivero 2009, s. 290]. Warto w tym miejscu podkreślić, że pomimo wspomnianych wyżej

problemów, kwestie zrównoważonego rozwoju bywają uwzględniane w praktyce zarządzania turystyką. Odbywa się to w ramach certyfikacji jakości niektórych usług turystycznych, np. "Green Globe 21"⁵ czy "Green Key"⁶. Certyfikaty takie przyznawane są także usługodawcom kierującym swoje oferty do masowych odbiorców. Zainteresowanie ze strony tego typu podmiotów wskazuje dobitnie, że wdrażanie zasad zrównoważonego rozwoju nie musi ograniczać się do specjalistycznych form turystyki, skierowanych do klientów o wysokiej wrażliwości przyrodniczej.

Przedstawionej propozycji rozpatrywania turystyki przyrodniczej jako pewnego obszaru w zdefiniowanej wcześniej przestrzeni optymalizacyjnej można też zarzucić brak jednoznacznych kryteriów odcięcia. Jednak stan taki wydaje się odpowiadać dynamicznej rzeczywistości rynku turystycznego i w czytelnej formie prezentuje złożoność zależności. Turystyka przyrodnicza jest bowiem zjawiskiem wielowymiarowym i pod wieloma względami niejednoznacznym, co niestety, na obecnym etapie nie pozwala na operowanie konkretnymi wartościami na rozpatrywanych wektorach. Taka sytuacja jest jednak typowa dla nowo proponowanych podejść klasyfikacyjnych [Kołodko 1993, s. 50-51; Piontek 2000, s. 46], na potrzeby których dopiero w trakcie późniejszych badań wypracowuje się metody pomiaru wektorów optymalizacyjnych [Luengeber 1969, s. 46-48].

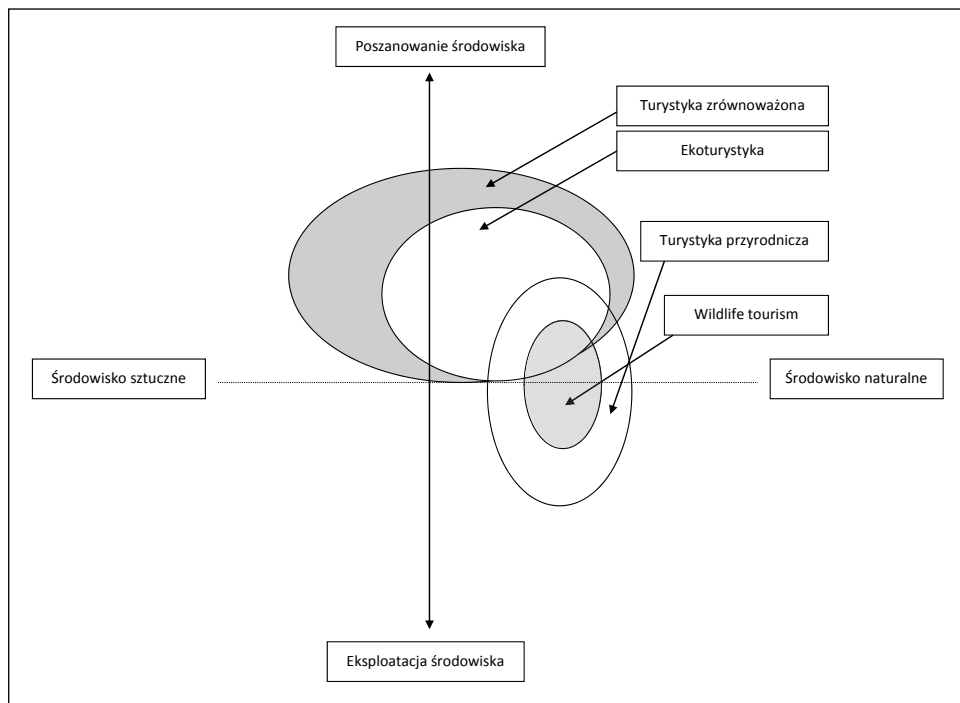
W omawianym przypadku próby ilościowego ujęcia wektorów wyznaczających przestrzeń optymalizacyjną dotyczą siły oddziaływania na środowisko [Gösslinga i in. 2002, s. 199-211; Hunter, Shaw 2007, 46-57; Czarski 2011, s. 112-160]. Wprawdzie już na początku lat 80. XX wieku pojawiły się koncepcje pomiaru „naturalności” [Marguelis, Usher 1981, s. 79-109], jednak do dziś nie udało się opracować powszechnie uznanych wskaźników. Jeszcze większe trudności napotykamy w kwestii pomiaru poziomu poznawczo-edukacyjnego produktów turystycznych.

Wspomniane trudności nie pomniejszają jednak znaczenia zaproponowanego podejścia w uporządkowaniu stosowanych kryteriów. Próbę zastosowania podobnego podejścia do ekoturystyki podjęła A. Machnik [2013, s. 151], rozpatrując klasyfikację form turystyki w oparciu o poziom zaspokajania dwu potrzeb turysty: edukacji oraz aktywnego wypoczynku. Podobne, a dodatkowo bardziej precyzyjne podejście przyjęli P.C. Reynolds i D. Braitwaite [2001, s. 32], rozpatrujący różne formy turystyki w zależności od ich wpływu na środowisko oraz poziomu naturalności warunków, w jakich są uprawiane (ryc. 4).

Niestety przedstawiony model operuje zaledwie dwoma kryteriami, pomijając kluczową dla wyróżnienia turystyki przyrodniczej kwestię motywacji turystów [Dudek, Kowalczyk 2003, s. 118; Higginbottom 2004, s. 2-4].

⁵ <http://greenglobe21.com> (15-11-2015).

⁶ <http://www.green-key.org.pl> (15-11-2015).

Ryc. 4. Wzajemne relacje różnych form turystyki związanych ze środowiskiem przyrodniczym

Fig 4. Mutual relationship between various forms of the nature-related tourism

Źródło: opracowanie własne na podstawie [Reynolds, Braithwaite 2001, s. 32].

Source: Own elaboration based on [Reynolds, Braithwaite 2001, p. 32].

Zaproponowane w niniejszej pracy podejście, oparte na trójwymiarowej przestrzeni optymalizacyjnej, pozwala na ominięcie/wyeliminowanie wymienionych wyżej problemów.

Na koniec warto podkreślić, że kwestia klarownej klasyfikacji form turystyki w różny sposób związanych ze środowiskiem przyrodniczym nie jest jedynie zagadnieniem czysto teoretycznym. Jak już bowiem wspomniano, turystyka przyrodnicza, ekoturystyka i turystyka zrównoważona uznawane są za formy aktywności, które powinny być promowane i rozwijane na terenach o wysokich walorach przyrodniczych, zwłaszcza objętych ochroną w ramach Europejskiej Sieci Ekologicznej Natura 2000 [Referowska-Chodak 2009, s. 234-236; Tworek, Cierlik 2003, s. 165-166]. Aby jednak założenia takie mogły znaleźć odbicie w konkretnych dokumentach planistycznych – takich jak Plany Ochrony parków narodowych czy Plany Zadań Ochronnych ostoi Natura 2000 – konieczne jest, aby stosowane terminy były jednoznacznie rozumiane zarówno dla twórców tych dokumentów, jak i ich odbiorców – w tym osób i instytucji odpowiedzialnych za rozwój turystyki.

Bibliografia

- Adamski P. (2002), *Obraz przyrody w oczach współczesnego człowieka*, [w:] Grzegorzczuk M., Perzanowska J., Kijas Z.J., Mirek Z., red., *Mówić o ochronie przyrody. Zintegrowana wizja ochrony przyrody*. IOP PAN, ISF, IB PAN, Kraków, s. 219-224.
- Alejziak W. (1999), *Turystyka w obliczu wyzwań XXI wieku*. Wydawnictwo ALBIS, Kraków.
- Baker J.E. (1997), *Development of a model system for touristic hunting revenue collection and allocation*, "Tourism Management", Vol., 18, s. 273-286.
- Bartelmus P. (2003), *Dematerialization and capital maintenance: two sides of the sustainability coin*, "Ecological Economics", Vol 46, s. 61-81.
- Bauer J., Herr A. (2004), *Hunting and Fishing Tourism*, [w:] Higginbottom K., red., *Wildlife Tourism, Impact, management and planning*, Common Ground Publishing Pty. Ltd Altona, s. 57-79.
- Bauer J., Giles, J. (2002), *Recreational Hunting – An International Perspective*, Wildlife Tourism Research Report Series No.13, CRC, Sustainable Tourism, Goldcoast, Australia.
- Bohdanowicz P., Zientara P. (2008), *Turystyka ekologiczna: przesłanki i perspektywy rozwoju*, „Wspólnoty Europejskie”, nr 3 (190), s. 29-35.
- Brightsmith D. J., Stronza A., Holle K. (2008), *Ecotourism, conservation biology, and volunteer tourism: A mutually beneficial triumvirate*, "Biological Conservation", Vol. 141(11), s. 2832-2842.
- Burton R. (1998), *Maintaining the quality of ecotourism: Ecotour operators' responses to tourism growth*, *Journal of Sustainable Tourism*, 6 (2), s. 117-142.
- Butler R. W. (1980), *The concept of tourist area cycles of evolution: Implications for management of resources*, "Canadian Geographer", Vol 24 (1), s. 5-12.
- Butler R. W. (1992), *Alternative tourism: the thin edge of the wedge*, [w:] Smith V.L., Redington W.R., red., *Tourism alternatives. Potentials and problems in the development of tourism*, University of Pennsylvania Press, Philadelphia, s. 31-46.
- Butowski L. (2013), *Długookresowy model turystyki zrównoważonej*, *Zeszyty Naukowe Uczelni Vistula*, Vol. 32, s. 5-28.
- Ciapała S., Witkowski Z., Mroczyka A., Svajda J., Adamski P. (2014), *Threats related to tourism and recreation in the Natura 2000 areas based on the analysis of the standard data forms (SDF) from the Slovak Carpathian region*, "Journal on Protected Mountain Areas Research", Vol. 6(2), s. 55-60.
- Coughley G, Gynn A. (1995), *Conservation Biology in Theory and Practice*, Blackwell Science Inc., Cambridge, Massachusetts.
- Czarski E., red. (2011), *Wskaźniki zrównoważonego rozwoju Polski*, GUS, Katowice.

- DeSimone L. D., Popoff, F. (2000), *Eco-efficiency: the business link to sustainable development*. Massachusetts Institute of Technology press. Boston.
- Dowling R.K. Fennell A.D. (2003), *Context of Ecotourism Policy and Planning*, [w:] David A., red., *Ecotourism Policy and Planning*, s. 1-20.
- Dudek A., Kowalczyk A. (2003), *Turystyka na obszarach chronionych – szanse i zagrożenia*, „Prace i Studia Geograficzne”, Vol. 32, s. 117-140.
- Durydiwka M., Kowalczyk A., Kulczyk S. (2010), *Definicja i zakres pojęcia „turystyka zrównoważona”*, [w:] Kowalczyk A., red., *Turystyka zrównoważona*, PWN, Warszawa, s. 21-43.
- Dziewanowska K., Kacprzak A. (2013), *Ekologiczna konsumpcja na pokaz. Analiza społecznych i marketingowych skutków kreowania „Eko-ikon”*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego. Problemy Zarządzania Finansów i Marketingu”, Vol. 32, s. 39-54.
- Fernández J.I.P, Rivero M.S. (2009), *Measuring tourism sustainability: proposal for a composite index*, “Tourism Economics” Vol. 15(2), s. 277-296.
- Gałązka M. (2009), *Turystyka zrównoważona w Parkach Narodowych w opinii turystów*, „Studia i Materiały Centrum Edukacji Przyrodniczo-Leśnej”, Vol. 11(4), s. 123-130.
- Gałużka N. (2008), *Turystyka dziedzictwa. Poradnik dla organizacji pozarządowych*, Fundacja Partnerstwo dla Środowiska, Kraków.
- Gaworecki W. (2007), *Turystyka*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa.
- Goodwin H. (1996), *In Pursuit of Ecotourism*, “Biodiversity and Conservation”, Vol. 5(3), s. 277-291.
- Gordon I. (2003), *Harnessing Butterfly Biodiversity for Improving Livelihoods and Forest Conservation: The Kipepeo Project*, “The Journal of Environment Development”, Vol. 12(1), s. 82-98, doi: 10.1177/1070496502250439.
- Gösslinga S. Borgström-Hansson C., Hörstmeier O., Saggeld S. (2002), *Ecological footprint analysis as a tool to assess tourism sustainability*. “Ecological Economics”, Vol. 43(2-3), s. 199-211.
- Gray N. J., Campbell L. M. (2007), *A decommmodified experience? Exploring aesthetic, economic and ethical values for volunteer ecotourism in Costa Rica*, “Journal of Sustainable Tourism”, Vol. 15(5), s. 463-482.
- Hadzik A. Hadzik A. (2008), *Wybrane aspekty turystyki zrównoważonej na wiejskich obszarach uzdrowiskowych*, „Infrastruktura i Ekologia Tereńów Wiejskich”, Vol. 2, s. 287-296.
- Higginbottom K. (2004), *Wildlife Tourism: An Introduction*, [w:] Higginbottom K., red., *Wildlife Tourism. Impacts, Management and Planning*, Common Ground Publishing Pty Ltd., s. 1-12.
- Huijbens E.H. (2009), *Nature-based tourism in Tatra National Park – Challenges and opportunities*, Icelandic Tourism Research Centre, Borgum v/ Norðurljóð,
- Hunter C., Shaw J. (2007), *The ecological footprint as a key indicator of sustainable tourism*, “Tourism Management”, Vol. 28(1), s. 46-57.

- Jones A. (1987), *Green tourism*, "Tourism Management", Vol. 8(4), s. 354-356.
- Kamieniecka J., Wójcik B. (2010), *Natura 2000. ABC dla turystyki*. Instytut na rzecz Ekorozwoju, Warszawa.
- Kołodko G. (1993), *Kwadratura Pięciokąta. Od załamania gospodarczego do trwałego wzrostu*, Poltext, Warszawa.
- Kowalczyk A., Kulczyk S., Duda-Gromada K. (2010), *Przyrodnicze aspekty turystyki zrównoważonej*, [w:] Kowalczyk A., red., *Turystyka zrównoważona*, PWN, Warszawa, s. 78-147.
- Krzymowska-Kostrowicka A. (1995), *Turystyka ekologiczna i perspektywy jej rozwoju w Polsce*, [w:] A. Kowalczyk, red., *Zmiany w przestrzeni geograficznej w warunkach transformacji społeczno-ekonomicznej (na przykładzie obszarów wiejskich)*, Materiały XI Polsko-Czeskiego Seminarium Geograficznego, Łukęcin, 29 maja –2 czerwca 1995 r., Warszawa, s. 68-81.
- Kurczewski R. (2006), *Przyroda i turystyka – małżeństwo z rozsądku*, [w:] Krupa J., Biliński J., red., *Turystyka w badaniach naukowych*, WSiLiZ. Rzeszów, s. 15-21
- Ladkin A. (2000), *Sustainable tourism: eco-loving or marketing plot?* "The International Journal of Tourism Research", Vol. 2.1, s. 57-63.
- Luengeber D.G. (1969), *Optimalisation by Vector Space Method*, John Willey & Sons Inc, London.
- Łabuz T. A. (2004), *Postawy turystów wobec potrzeby ochrony środowiska w świetle własnych badań socjologicznych*, [w:] Ciaciura M., red., *Stan środowiska społecznego podstawowym warunkiem zdrowotności społeczeństwa*. Uniwersytet Szczeciński, Wyd. Z.U.P.W. OPTIMEX, s. 280-290.
- Machnik A. (2013), *Zarządzanie wiedzą i edukacja dla potrzeb turystyki przyrodniczej i ekoturystyki*, „Współczesne Zarządzanie” Vol. 1, s. 148-158.
- Marguelis C., Usher M.B. (1981), *Criteria used in assessing wildlife conservation potential: A review*, "Biological Conservation", Vol. 21(2), s. 79-109.
- Mazurski K. R. (2011), *Turystyka a przyroda – ujęcie współczesne*. „Wszechświat”, Vol. 112(1-3), s. 41-46.
- Mehmetoglu M. (2007), *Typologising nature-based tourists by activity – Theoretical and practical implications*, "Tourism Management", Vol. 28, s. 551-660.
- McCool S.F., Moisey N., Nickerson B.P. (2001), *What Should Tourism Sustain? The Disconnect with Industry Perceptions of Useful Indicators*, "Journal of Travel Research", Vol. 40 (2), s. 124-131.
- Miedzińska I. (2008), *Turystyka przyrodnicza – podstawy teoretyczne i determinanty rozwoju*, [w:] Jerzak L., Nadolny A., red., *Turystyka przyrodnicza*, „Zeszyty Naukowe Instytutu Turystyki i Rekreacji PWSZ”, Sulechów, s. 9-17.

- Nieżgoda A. (2004), *Problemy wprowadzania turystyki zrównoważonej w Polsce*, „Studia Turystyczne”, nr 1, s. 77-88.
- Nieżgoda A. (2008), *Rola różnych koncepcji i form rozwoju turystyki w dążeniu do celów rozwoju zrównoważonego*, „Turyzm”, 18/2, s. 75-85.
- Noss J.A. (1997), *Challenges to nature conservation with community development in central African forests*. “Oryx”, Vol. 31(3), s. 180-188.
- Pakulska J., Rutkowska-Podołowska M., Podołowski G. (2010), *Nowoczesne formy działalności gospodarczej szansą rozwoju obszarów wiejskich*, [w:] Kryk B., Malicki M., red., *Rolnictwo w kontekście zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich*, Economicus, Szczecin, s. 175-194.
- Parrinello G. L. (1993), *Motivation and anticipation in post-industrial tourism*, “Annals of Tourism Research”, Vol. 20(2), s. 233-249.
- Parris T.M., Kates R.W. (2003), *Characterizing and measuring sustainable development*, “Annual Review of Environment and Resources”, Vol. 28, s. 559-586.
- Pearce D.G. (1992), *Alternative tourism: Concept. Classification and Questions*, [w:] Smith V.L., Redington W.R., red., *Tourism alternatives. Potentials and problems in the development of tourism*, University of Pennsylvania Press, Philadelphia, s. 15-30.
- Piontek B. (2000), *Teoretyczny model rozwoju zrównoważonego i trwałego*, „Rocznik Ochrona Środowiska”, Vol. 2, s. 343-364.
- Płocka J. (2009), *Turystyka – wybrane zagadnienia*, Wydawnictwo Escape Magazine, Toruń.
- Referowska-Chodak E. (2009), *Turystyka na leśnych obszarach Natura 2000*, „Studia i Materiały Centrum Edukacji Przyrodniczo-Leśnej”, Vol. 11 (23), s. 232-237
- Reiss R.D. (1993), *A Course on Point Processes*, Springer, New York.
- Reynolds P.C., Braithwaite D. (2001), *Towards a conceptual framework for wildlife tourism*, “Tourism Management”, Vol. 22, s. 31-42.
- Różycki P. (2005), *Klasyfikacja współczesnych form turystyki*, „Geoturystyka”, Vol. 2(1/2), s. 12-24.
- Sasane A. (2005), *Optimalisation in function of space*, Department of Mathematics, London School of Economics, London.
- Szczyński M. (2011), *Obecność muflonów Ovis aries musimon w Polsce – czy to naprawdę konieczne?*, „Chrońmy przyrodę ojczystą”, Vol. 67(2), s. 99-117.
- Tomazos K., Butler R. (2009), *Volunteer tourism: The new ecotourism?*, “Anatolia”, Vol. 20 (1), s. 196-211.
- Travis A., Jaźwińska A. (2010), *Turystyka Ekologiczna – Teoria i Praktyka*, „Sądeckie Zeszyty Naukowe Tom I”, Vol. 50, s. 49-75.
- Tworek S., Cierlik G. (2003), *Turystyka na obszarach Natura 2000*, [w:] Makomaska-Juchiewicz M., Tworek S. red., *Ekologiczna Sieć Natura 2000. Problem czy szansa*. IOP PAN, Kraków, s. 163-168.

- Wallace G. N., Pierce S. M. (1996), *An evaluation of ecotourism in Amazonas, Brazil*, "Annals of Tourism Research", Vol. 23(4), s. 843-873.
- White V., McCrum G., Blackstock K.L., Scott A. (2006), *Indicators and Sustainable Tourism: Literature Review*, Macaulay Institute, Aberdeen.
- Wearing S. (2001), *Volunteer Tourism: Experiences That Make a Difference*, CABI Publishing, Wallingford, New York.
- Wilczak Z. (2004), *Ekologia w turystyce*, Wydawnictwo Akademickie Wyższej Szkoły Społeczno-Przyrodniczej w Lublinie, Warszawa – Lublin.
- Zaręba D. (2008), *Ekoturystyka*, PWN Warszawa.
- Ziółkowski B. (2006), *Rolnictwo ekologiczne a turystyka wiejska – próba modelowego ujęcia wzajemnych zależności*, "Journal of Research and Applications in Agricultural Engineering", Vol. 51(2), s. 224-229.

WILDLIFE TOURISM, ECOTOURISM AND SUSTAINABLE TOURISM – PROBLEMS WITH CLASSIFICATION

Abstract

Purpose. Clarification of the relationship between the three title related concepts – wildlife tourism, ecotourism, and sustainable tourism

Method. A review of definitions related to the discussed concepts in literature was performed. Based on this, main groups of the criteria used by researchers were distinguished. It enabled determination of the optimization space, defined by three axis: (i) the axis of the level of respect for the environment, (ii) the axis of the naturalness of visited places, and (iii) the level of tourists' interest in nature. In such defined optimization space, areas corresponding with wildlife tourism, ecotourism and sustainable tourism were designated.

Findings. It was found that the existing inconsistency in the definition of nature tourism and ecotourism in the literature results from the usage of the different criteria, which are not always congruent to each other. These criteria are, to a large extent, represent the axes of the defined optimization space. In the mentioned space, three-dimensional areas corresponding to the discussed concepts were identified. Due to the partial overlapping of those areas when defining the relationship between them, a disjunctive approach cannot be used. Some forms of nature tourism meet the criteria for ecotourism, whereas others do not. On the other hand, not all forms of tourism that meet the criteria for "eco-tourism" can be considered as "wildlife tourism".

Research and conclusion limitation. The main constraints of the proposed concept are limitation to three criteria, as well as problems with quantitative estimation of the position on axes for particular tourist activity.

Practical implications. The proposed approach to the classification of sustainable tourism, ecotourism and wildlife tourism may be useful in the process of preparing management plans for the protected areas (e.g. Natura 2000 sites), because it reduces the risk of confusion with a different interpretation as to what the preferred form of tourism in this areas really means.

Originality. The paper presents a new, original, method for the classification of forms of tourism related to the natural environment.

Paper type: methodological/review.

Keywords: wildlife tourism, sustainable tourism, ecotourism, optimization models.